

**A HIGIÉNIÁRÓL SZÓLÓ DISKURZUS A NÉPTANÍTÓK SZEREPVÁLLALÁSA
VONATKOZÁSÁBAN A NÉPTANÍTÓK LAPJÁBAN 1922–1924 KÖZÖTT**

Szerző:

Frank Tamás (PhD)¹
Semmelweis Egyetem (Magyarország)

Lektorok:

Pintér Henriett (PhD)
Semmelweis Egyetem (Magyarország)

Kállay Zsófia (PhD)
Semmelweis Egyetem (Magyarország)

...és további két anonim lektor

Frank Tamás (2024): A higiénéről szóló diskurzus a néptanítók szerepvállalása vonatkozásában a Néptanítók Lapjában 1922–1924 között. *Különleges Bánásmód Interdiszciplináris folyóirat*, 10(2), 7-17. DOI [10.18458/KB.2024.2.7](https://doi.org/10.18458/KB.2024.2.7)

Absztrakt

A Covid-járvány rávilágított arra, hogy az egészségügyi ellátórendszer önmagában kevés a nagyobb populációt érintő pandémia leküzdésében. Szükség van az orvosi-egészségügyi aktivitáson túl a nevelési alrendszerrel érintő, az abban jelenlévő szakemberek edukációs tevékenységére is. Éppen ezért is fontos jelen korunk járványait átélve történeti aspektusból is megvizsgálni az iskolai egészség-educáció témáját. Az I. világháborút követő turbulens társadalmi és politikai közegben a népegészségügy kevésbé preferált területe volt a szakpolitika ágenseinek, miközben a háborúból hazatért katonák testi és lelki traumája, a háború-szágban maradtak egészségi állapota komoly problémaként jelentkezett. A virulens spanyolnátha, mely Európa-szerte családok millióit tette érintetté, a hazánkban is pusztító tuberkulózis, de különösen a gyerekekre veszélyes diftéria, influenza komoly kihívás elé állította a hazai tudományos és nevelési szcénát. Az egészséges életmód terjedését, az edukációt az iskolák közege (fenntartói attitűd, épített környezet minősége, tanyai, falusi lakosság szociokulturális hagyománya, a városi életmód gyors terjedése) sem segítette. Az alternatív egészség szemlélet, az életreform mozgalom ugyan sporadikusan felsejlik a korszakban, de a pedagógia fősodrában nem jelent meg, az egészséghez kapcsolódó edukáció lassan haladt, miközben például a gyermekhalandóság, mely a szülők egészségtudatos magatartásához is kapcsolódik, kirívóan magas volt. Klebelsberg Kuno miniszteri megbízása (1922) paradigmaváltásnak tekinthető, hiszen személye nem-csak jelentős államigazgatási tapasztalattal rendelkező miniszterként exponálódik, hanem koncepcióalkotó kultúrpolitikusként is, aki mikro és makro szinten értette az oktatást, a népoktatást érintő kihívásokat. Kutatásunk során a Néptanítók Lapja - mely a Vallás- és Közoktatásügyi

---

¹ Frank Tamás (PhD). Semmelweis Egyetem, Pető András Kar (Magyarország).

E-mail cím: frank.tamas.zsolt@semmelweis.hu. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6543-2611>

Minisztérium normaképző, a praxisban lévő tanítók számára sorvezetőként szolgáló orgánus - érintett lapszámait elemeztük kvalitatív tematikus tartalomelemzés módszerével. A kiválasztott időszak 1922–1924. Kérdéseink: hogyan jelenik meg a szaklapban az iskolai egészségügy helyzete? Milyen szerepet és feladatot delegálnak, delegálnának a szakpolitika vezetői a néptanítók számára? Milyen iskolán kívüli feladatokat szánnak a tanítók számára az egészség-educáció tárgyában? Látható-e mintázat a diskurzusban az iskolafenntartók vonatkozásában? A tanítószervezetek hogyan fogadták, milyen javaslatokat fogalmaztak meg a szakpolitika, illetve a praxisban tevékenykedők számára?

Kulcsszavak: higiénia diskurzus, néptanítóóság, Néptanítók Lapja, tematikus tartalomelemzés

Diszciplína: neveléstörténet

Abstract

THE DISCOURSE ON HYGIENE IN RELATION TO THE ROLE OF PUBLIC TEACHERS IN THE 'NÉPTANÍTÓK LAP' BETWEEN 1922–1924

The Covid epidemic has highlighted that the health care system alone is not enough to tackle a pandemic affecting a large population. In addition to medical and public health activities, there is also a need for educational activities in the education subsystem, involving the professionals involved. This is why it is important to look at the issue of health education in schools from a historical perspective, given the epidemics of our time. In the turbulent social and political environment following the First World War, public health was a less favoured area for policy-makers, while the physical and psychological trauma of soldiers returning from the war and the health of those left behind was a serious problem. The virulent Spanish flu, which affected millions of families across Europe, the devastating tuberculosis in our country, but especially the diphtheria and influenza, which were dangerous for children, posed a serious challenge to the scientific and educational scene in Hungary. The spread of a healthy lifestyle and education was not helped by the environment of schools (attitude of the maintenance staff, quality of the built environment, sociocultural tradition of the rural population, rapid spread of urban life). The alternative health approach and the life reform movement, although sporadically emerging in the period, did not appear in the mainstream of pedagogy, and health education progressed slowly, while, for example, child mortality, which is also linked to the health-conscious behaviour of parents, was blatantly high. The appointment of Kuno Klebelsberg as minister (1922) can be seen as a paradigm shift, as he is not only exposed as a minister with considerable experience in state administration, but also as a conceptual cultural politician who understood the challenges of education and popular education at the micro and macro levels. In our research, we analysed the relevant issues of the People's 'Teachers' Journal - a standard-setting publication of the Ministry of Education and Religious Affairs, which serves as a guide for teachers in practice - using qualitative thematic content analysis. The selected period: 1922–1924. Our questions are: how is the situation of school health reflected in the journal? What roles and tasks do and would policy-makers delegate to the folk teachers? What extracurricular tasks do they assign to teachers in the field of health education? Are there any patterns in the discourse in relation to school leaders? How have the teachers' organisations received it and what suggestions have they made to policy-makers and practitioners?

Keywords: hygiene discourse, teacher, Néptanítók Lapja Journal, thematic content analysis

Disciplines: education history

A kutatás történeti kontextusa

Az I. világháború és az azt követő időszak történeti feltárása bővelkedik információval. A teljesség igénye nélkül említhetjük Romsics Ignác kutatásait (2010, 2017) vagy Ungváry Krisztián munkáját (2014).

Az időszak gazdaság- és társadalompolitikai viszonyait vizsgáló elemzések is jelentős számban jelentek meg (Tomka, 2018), melyek egy része árnyalja a több évtizedes narratívát a Trianon-trauma gazdasági hatásáról (Szilágyi, 2020), de a korszak jeles személyeinek életút-történetei (Turbucz, 2016; Püski, 2017) vagy a korszak mikrotörténeti mozzanatainak feltárása is folyamatos (Ablonczy, 2023), továbbá a történet-szociológiai aspektus is alapos vizsgálat tárgyát képezi (Bódy, 2015), mint ahogy Pogány Ágnes gazdaságtörténeti kutatása mikro- és makroszinten egyaránt vizsgálja az éra pénzügyi helyzetét (2023). Természetesen a korszak vizsgálatának és értelmezési keretének dilemmái is az újkori történetírás attribútumai közé emelkedett (Tomka és tsai, 2020).

Kutatásunk során sajtóelemzésre került sor, így szükséges néhány a Horthy-korszakra vonatkozó kutatást említeni. Tamás Ágnes a két világháború közötti élelapok elemzése során a különböző társadalmi rétegek reprezentációját vizsgálta (2018). A korszak lapkiadására vonatkozóan, az egyházi lapok tekintetében különösen Klestenitz munkássága érdemel említést (2022).

Neveléstörténeti kutatásunk során előzményként tekintettünk azon sajtóelemzésekre, melyek a korszak oktatási dimenzióját vizsgálta, különösen azokra, melyek forráskezelés tekintetében sajtókeretbe ágyazott módszertanra alapoztak.

Pelesz Nelli és Nóbik Attila (2021) a szegedi tanítóképzés és a tanítóképző sajtóreprezentációját kutatta. Pornói Imre (2024) a nehezen nevelhető fiatalok témakörét vizsgálta széles forráskör bevonásával, mint ahogy Vargáné Nagy Anikó a két világháború közötti tanárkép sajtóreprezentációját tárta fel a szaksajtó bevonásával (2010).

Az időszak oktatáspolitikai helyzete

Az I. világháború és az azt közvetlenül követő turbulens politikai helyzet sajnos az oktatáspolitikára is árnyékként vetült. Bár mindegyik politikai erő és minden politikai ágens a zászlajára tűzte az oktatási alrendszer problémáinak feltárását, alternatívák felvázolását, sem idejük, sem kellő közpolitikai támogatottságuk nem volt, a társadalmi beágyazottságuk pedig szinte minimális volt a rendszerszintű változtatáshoz.

Utóbbi magyarázatául szolgálhat, hogy a heterogén iskolafenntartói struktúra (állami, felekezeti, községi), az iskolák jelentős regionalitásbeli eltérése, és az ebből fakadó szociokulturális mező igen megnehezítette az egységes szemlélet, elvárásrendszer kialakítását, és annak helyi megvalósítását.

Az 1921 áprilisában felálló Bethlen-kormány Vallás- és Közoktatásügyi miniszterei, Vass József, de különösen a korábbi belügyminiszter, majd 1922. június 16-ától Vallás- és Közoktatásügyi miniszter, gr. Klebelsberg Kuno koncepcióalkotó és egyben pragmatista célkitűzéseket valló, jelentős államigazgatási tapasztalat birtokában lévő politikus volt. Vizsgálatunk tárgyát képező oktatási szcéna esetében prioritásként fogalmazta meg az alfabetizáció csökkentését, a tanító/tanuló arány javítását, a tankötelezettségi morál erősítését, a kötelező népiskolai oktatás erősítését. Az időszak oktatási statisztikái közül azokat emeljük most ki, melyek összefüggésben állhatnak az iskolai higiénéjával, a gyerekek, felnőttek egészségi állapotával. Asztalos József számításai szerint (1928) az elemi népiskolák száma az 1921/22-es tanév és az 1924/25-ös tanév között 11.420-ról 11.946-ra emelkedett, de tudható, hogy az iskolaépületek egy része a háborús károkozás és a gazdasági helyzet miatt oktatási célra kevésbé volt alkalmas. Továbbá a tanyai közegekben működő egytermes, egytanítós iskolák infrastruktúrája, elhelyezése sem volt ideális (Frank, 2022).

A gyermekek és a tanítók egészségi állapota a háborús gazdálkodás miatt (élelmiszerek mennyisége, minősége, szénhiány) sérülékenyebb volt a

háború előtti időszakhoz képest, az érintettek alacsony rezilienciával rendelkeztek. Érdekes mutató a tankötelezettek/iskolába nem járók aránya is. A változást jó szemlélteti, hogy az 1920/21-es tanévben még 17 % körüli a kimaradók aránya, mely – az 1921: XXX. tc. bevezetésével – 9 százalékra, majd 1925/26-ra már 5 százalékra apadt. Az egyre csökkenő iskolakerülőök száma felszínre hozta azt a problémát, hogy a társadalmilag kirekesztett, a társadalmi struktúra alsóbb rétegeiben élők gyermekei mennyire nyitottak, mennyire elfogadók a nevelési elvekkel kapcsolatban, illetve az igen nehéz körülmények között élő gyermekek a korosztályukkal rendszeresen érintkezve milyen egészségügyi kockázatokat hordoztak. Szociokulturális háttérük mennyire implementálható a mindennapi gyakorlatba. A háborút követő egészségügyi helyzetre reflektálva, melyet átszött az ideológiai óhaj is a kultúrfölény megvalósítására vonatkozóan, elfogadásra került az 1921: LIII. tc., az un. testnevelési törvény, mely egyértelműen deklarálta a test, lélek ellenállóképesség fejlesztésének fontosságát iskolán belül és kívül egyaránt.

Az időszak egészségügyi helyzete

Az I. világháború során a frontvonalakon elhunytak nagy száma, a hátsóországban élők traumái mellett a háborús gazdaság, és az ebből fakadó elégtelen egészségügyi ellátórendszer következtében igen komoly egészségügyi kockázatok jelentek meg. Az új határok közé szorított ország esetében a korábbi 425 kórházból 183 maradt az anyaországban. Százezer lakosra 56 orvos jutott, mely európai viszonylatban ugyan kedvező képet fest, de óriási területi aránytalanságok mutatkoztak: az orvosok 44%-a Budapesten praktizált, magyarán míg Budapesten 100.000 lakosra 227 orvos, addig Magyarország többi részén 100.000 lakosra 37 orvos jutott. Továbbá közel 20 közegészségügyi körben nem volt körorvos (Kovács, 1924). Az egészségügyi edukáció relevanciáját az is mutatja, hogy

1922-ben az elhunytak 27 százaléka nem kapott, nem kért orvosi kezelést a halálát megelőzően (Kovács, 1924). Budapesten és vonzáskörzetében a többszázézes menekült, akiknek jelentős része vagonlakóként éveket töltött közegészségügyi szempontból vállalhatatlan körülmények között, megterhelte – főleg – Budapest ellátórendszerét.

A tuberculosisban (gümőkór, tüdővész) elhunytak száma konzisztensen húszezer fő felett volt a háborút követő években, sőt 1921 és 1925 között a háborús értékre emelkedett (Thirring, 1926a). Ennek okai között keresendő a háború következtében kialakuló területileg aránytalan orvosi ellátottság, a szociokulturális háttér (a köpöcsészék lassú elterjedése), a kedvezőtlen gazdasági környezet, melynek hatására például növekedett az egészségtelen táplálkozást folytatók száma is. Nem mellesleg már az akkori szaktudományi kánonban is egyértelműen megjelent, hogy a tbc-elleni küzdelem nem pusztán orvos-egészségügyi feladat, hanem szociális és edukációs prevencióra is szükség lenne. Ezt a narratívát erősíti, hogy az első évtizedre már különbséget tettek járvány-, ipari- és népbetegségek között.

Az ország egészségügyi állapotát jól szemlélteti a csecsemőhalandóság nagysága, mely összefüggést mutat az egészségügy helyzetén túl az edukáció minőségével, a lakosság egészségtudatosságával, a településtípussal, a szociokulturális háttérrel. Az 1000 élveszületésre eső csecsemőmortalitás 1921-ben 160, 1922-ben 168, 1923-ban 166, 1924-ben 155 és 1926-ban 126, mely Európa egyik legkedvezőtlenebb adata a nagyvárosok összevetésében (Thirring, 1926b), de ennél is kedvezőtlenebb helyzetet mutat Szél Tivadar (1926) és Kovács Alajos (1924) statisztikája. Utóbbi úgy véli, 1924-ben minden 5. gyermek egy éves kora előtt meghal (1924. 457.o.), és még nyugtalanítóbb az 1 hónapos koruk előtt elhunyt babák arányának növekedése, melyet nem lehet teljes egészében a gazdasági és az ellátórendszer hibájaként detektálni: a szülők felelőssége is egyértelműnek tűnik.

Az 1918-ban kirobbant spanyolnátha következtében Európában milliós volt a mortalitás, mely hazánkat is súlyosan érintette. Az influenza morbiditása komoly nehézség elé állította az egészségügyi ellátórendszert, melynek egyik oka, hogy az 1918. évi spanyolnátha megjelenéséig az (orvos)társadalom – a viszonylag gyors lefolyása miatt – nem tekintette komoly veszélyforrásnak. Olyannyira lassan változott a szemlélet, hogy a közvetlen influenzában elhunytak után, kivéve, ha tüdőgyulladásban hunytak el, még a kórházakban sem fertőtlenítettek. Ráadásul a korabeli statisztikai mutatók már akkor kimutatták, hogy a sűrűbben lakott települések esetében nem csak a morbiditás, hanem az influenza mortalitása is kiugró (Szél, 1929), mely a nagyvárosban élőket, a nagyvárosi iskolákban tanulókat és ott dolgozókat kifejezetten sebezhetővé tette. Ugyanez elmondható azon tanyai iskolákra is, ahol százas nagyságrendben, egytanítós formában tanultak a diákok, így az influenzával szembeni kitettségük nagy volt.

A kutatás kérdései

A vesztes háború utáni felemelkedést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és különösen Klebelsberg a kulturális dimenziók fejlesztésében vélte megtalálni, így különösen fontos volt, hogy a dedikáltan az oktatási kormányzat meghosszabbított karjának tekintett népiskolai tanítóság értse és elfogadja a VKM egészségügyi edukációs irányvonalát, a mentális támogatás témáját. Kutatási kérdéseink: milyen oktatási, „népegészségügyi” feladatokkal bízták meg a tanítókat? Milyen napi-szintű feladatok jelentek meg a praxisban, ezekről milyen diskurzus zajlott a Néptanítók Lapjában? Főleg a nagyvárosi léten túl, milyen felnőttedukációt várt el a VKM a tanítóktól? Kutatási kérdésként fogalmazódott meg, hogy a higiéniai diskurzus mutat-e eltérő mintázatot az iskola fenntartója vagy az iskola földrajzi elhelyezkedése tekintetében: van-e különbség a feladatok esetében, ha nagyvárosi,

illetve tanyai tanítóról van szó. Illetve milyen álláspontot képviseltek a tanítószervezetek a higiéniaival kapcsolatos diskurzusban?

A vizsgált szakmai orgánus, a Néptanítók Lapja, mely egyértelműen az oktatási kormányzat szakmai iránytűjeként szolgált. A politikai, nemzeti propaganda mellett a tanítókat a professzió mindennapjaiban – akár óravázlatokkal – is segítette, továbbá az olvasók betekintést nyerhettek az éppen aktuális diskurzusok nemzetközi narratíváiba is.

A kéthetente megjelenő pedagógia szaklap elemzése 1922–1924. időszakot vizsgálja.

A kutatás eredményei

A megjelent tartalmak alapvetően a tanítók és az iskolaegészségügy társadalmi helyzetét, a mindennapi praxisgyakorlatot és külföldi példákat érintették. Mindhárom témakörön belül megjelentek – néhol sporadikusan – további szegmensek, néhol sporadikusan és gyakran egy-egy publikáción belül érintve a fő témákat.

Visszatérő eleme a higiéniai diskurzusnak a tanító társadalmi elfogadottságának kérdésköre: mennyire támogató és befogadó a szűkebb és a tágabb környezet a nevelési kérdések tekintetében. Ezzel kapcsolatosan szkeptikus álláspontra helyezkedik Rémán János tanító, aki szerint a „munkájában a tanító egyedül, támogatás nélkül vesz részt, a társadalom egyéb tényezői inkább gátló munkát végeznek” (Rémán, 1922. 49–52. sz. 13. o.). Ha nem is erősíti ezt az álláspontot, de Leyrer Mátyás tanító is utal arra, hogy a családi nevelés spontán, nem tartalmaz pedagógiai tudatosságot, hiszen pusztán „a legtisztább szülői szeretet ihleti”, így csak reménykedni lehet abban, hogy a jószándékú otthoni nevelés szakmailag adekvát. Csatlakozik ehhez a szemlélethez Gerlóczy egészségügyi főtanácsos is, aki szerint a szülők az egészségügyi kérdések iránt nem érdeklődnek és gyakran babonás hitre alapoznak cselekvéseik során. Szintén az iskolával, a tudással szembeni ellenállást érzékeli Barcsai

Károly is (1923), aki szerint ezen szülői pozíció gyengíti a fertőzések elleni küzdelem hatosságát, hiszen teret enged az oly' gyakran idézett babonának, a kuruzsló gyógyításnak. A fenti véleményekre szinte reflektálva Hübner József (1924) egy évvel későbbi publikációja már nagyon markáns véleményt, illetve határozott iránymutatást fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy a tanítók attitűdje, identitása, szemlélete mit képviseljen, bár elismeri, hogy „társadalmunknak még igen ferde fogalmai vannak a népnevelésről” és elismeri, hogy a „tanítói hivatást még alsóbbrendű társadalmi ténykedésnek minősíti” a társadalom (12. o.). A tanítónak a rá bízott lakosság előtt vezérként kell megjelennie és a feladata, hogy „minden gyermekből *egészséges*, értelmes, fejlett ízlésű, erkölcsös, vallásos, civilizált és jó magyar embert neveljen” (Hübner, 1924, 13.o.). Az oktatási kormányzat által elvárt és a társadalmi megbecsültség, elismerés között feszülő távolság miatt a tanítók egészségügyi területen elvárt szerepvállalása kihívásokkal nehezített. Geőcze Sarolta is amellet érvel, hogy a közegészségügy fontosságának elfogadottsága nagymértékben függ a műveltségtől, e nélkül elképzelhetetlen előrelépés a csecsemő- és gyermekhalandóság, az alkoholizmus, a nemi betegségek terén. A közegészségügy javítását, melynek elengedhetetlen feltétele a minőségi oktatás, közgazdasági megközelítéssel támasztotta alá: „a nemzetre nézve legdrágább, legértékesebb jószága nem a búza, nem az iparcikk, hanem a testileg-lelkileg ép emberanyag” (Geőcze, 1924, 37–38. 7. o.).

A már korábban idézett Leyrer Mátyás, a Csurgói Tanítóképző tanára világított rá arra az alapvetésre, mely a családi és az iskolai nevelés egymásra utaltságára vonatkozik. A kisgyermekkorai nevelés hiányosságait az iskola nehezen tudja pótolni, illetve helyrehozni, de fordítva is komoly kihívás, ha az iskolai az oktatás-nevelés minősége terén nem tud fejlesztőleg hatni a rá bízott gyerekekre. Leyrer szerint a családi környezetben a tisztaságnak kell szólni és átvitt értelemben dominálnia, az iskolá-

ban inkább már a *rend* jelenlétét várja el a szerző. Ebből az aspektusból szemlélve, egyértelmű üzenet a tanítósnak, hogy meg kell tudnia fogalmaznia a családok felé az elvárásokat, és a saját hatókörében, az iskolában szakmailag kompetens módon kell végeznie a tanítónak a munkáját. Ennek a törekvésnek a jegyében szükséges a felnőtt lakosság körében is edukációs tevékenységet végeznie az egészségnevelés, azon belül is az egészségre ártalmas babonák, a betegségekkel szembeni védekezés, a nemi betegségek témájában. A babonák, kuruzslók társadalmi, főleg a vidék Magyarországon látható elfogadottságát jól dokumentálja Barcsai véleménye is (1923), aki egyértelműen előbbieket hatását véli felfedezni az orvostudomány vívmányainak szomorúan lassú térhódítása mögött. Ezen szemléletre utal, hogy sok szülők azzal büszkélkedik, hogy „háza küszöbét orvos még nem lépte át, bár ő maga is volt már beteg” (Hübner, 1924, 27–28, 7. o.). Leyrer több publikációjában említi a példamutató tanító eszményét, mely szerint külsőleg és belsőleg egyaránt tisztának, egészségesnek kell lennie (1923, 34–35. 1–4. o.), ezzel erősítve a mikrotársadalmi elfogadottságát, hitelességét. A fertőző betegségek, különösen a tuberkulózis higiénia diskurzusban elfoglalt helyét – fontosságától függetlenül – jól jelzi, hogy az általunk vizsgált időszakban csak 1924 áprilisában jelent meg az első vezércikk Lukács György nyugalmazott miniszter tollából. A szakmai tartalom átfogó képet fest a betegségről és egyben megoldást is kíván nyújtani az olvasóközönségnek a tuberkulózissal kapcsolatban, és néhol igen bátor megoldásokat is javasol (házassági tiltás tuberkulózis esetén). A szerző javaslata 3 pilléren nyugszik: az oktatás, az edukáció fontossága, melynek során az orvos- és tanítótársadalom képzésén lenne a fókusz, továbbá közvetlenül az iskolai felvilágosítás hangsúlyozása, mely által a szülőket a felvilágosított gyermekeik is „nevelhetnék”, valamint létrehozná az egészségügyi vándor-tanítók csoportját is, akik a tbc elleni küzdelem mellett komplex egészségügyi felvilágosító tevékenységet folytatva a csecsemő-

gondozás, tisztaság, alkoholizmus témáját is érintenék munkájuk során. A profilaktikus aktivitás jegyében olyan szabályok szigorú betartatását javasolja, mint a köpetek mellőzése a mindennapi életben, a megfelelő lakásviszonyok kialakítása a nagyvárosi és külterületi mikrokörnyezetben, illetve a tbc-s betegek – akár – a közösség védelme érdekében történő foglalkozástól való eltiltása. Utóbbi javaslat érintené a tanítókat, tanítónőket, dajkákat is (Lukács, 1924a). Az idézett szerző egészséguniverzumában az alkohol és a nemi betegségek elleni küzdelem, mint két olyan tényező is kiemelt edukációs és preventív terület, mellyel a kultúrfőlény biztosítása érdekében mindenkinek szerepet kellene vállalnia, de legfőképpen a tanítóknak (Lukács, 1924b).

Az egészségvédelem és a higiénia kapcsolata jelenik meg dr. Körmöczy Emil cikksorozatában. A felvilágosító tevékenységet fókuszba helyező ismeretterjesztés explicit módon ad tájékoztatást balesetek esetében a helyes és elvárt cselekvésekről, nem kisebbitve a tanítók ezirányú feladatait, sőt egyértelműen megfogalmazva, hogy a tanítók képesek legyenek ellátni akár felnőtt sérülést is, sőt – a sérüléstípusok alapos bemutatása által – képesek legyenek akár edukálni is a felnőtt lakosságot. Az iskolai sérülések, sebek helyes ellátásának gyakorlata során is megjelent a tanító szerepvállalásának, szaktudásának fontossága. Az alapvető higiénés cselekvések között a kézmosás protokolljának fontossága is figyelmet kap: Kenyeres Elemér az óvodai nevelés professzionalizálódásával kapcsolatos tanulmányában is visszaköszön az elvárt protokoll, amikor a taktilis érzék fejlesztése témájában kiemeli, hogy a gyermek „kis medencében szappannal gondosan megmossa kezét, azután egy másik medencében langyos vízben leöblíti” (Kenyeres, 1922. 28–29. 8. o.). A kézmosás elvárása mindegyik iskolában – bár az egészségtudományi kánonban már evidensnek tekintett – nem megvalósítható, mely mögött az iskolaépületek nem megfelelő csatornázottságát, a megfelelő alkalmatosság hiányát

védelmezi a szerző (mosdó, szappan, törülköző). Az iskolaépületek minősége, mely bár nem volt a fősodorbéli diskurzus része, megjelent a tartalmak között, leginkább implicit formában, hiszen a korszakban ekkor még kevésbé tekintett fontos szempontnak az iskolaépületeknek a higiénia, az egészségre gyakorolt hatása. A témában ritka kivételnek számít a nemzetgyűlési megjelenése is, melyet az orgánum meg is idéz: Bodó János felszólalásában egyértelműen megfogalmazta azon kapcsolatot, mely az iskolaépületek állapota (dohos) és az egészség között kimutatható. Az iskolaépületek állaga, valamint a megközelíthetőség különösen a külterületi iskolák esetében a téli, vagy az esős időszakban jelentett komoly kihívást diáknak, tanítónak egyaránt, melyre a tanítónak reflektálnia kellett, hiszen a már betegen, legyengülve, félrekezelve vagy orvos által egyáltalán nem látott gyermeket el kellett látni. A szociokulturális háttérből fakadó családi hiedelmek ellenére, melyek gyakran lassították a gyógyulást, a klasszikus medicinaorvoslás irányába kellett a tanítóknak lépéseket tenniük. Ennek jegyében a tanítók fokozottabb iskolai egészségügyi szerepvállalását javasolja Hübner József is (1924), aki szerint az iskolákat szükséges lenne felszerelni házi gyógyszerzárral, melyet a tanító kezelhetne.

A tanítóknak az oktató-nevelő munka minden szegmensében és így szakmódszertani szempontból is nyitottnak, fejlődésre késznek kell lennie. Az egészségtan tanításának új, magasabb szintre emelése jelenik meg a népiskolai tantervvel kapcsolatos diskurzusban. Tóth István tanító pályamunkájában explicit megfogalmazódik az oktatás ezen szegmensének óhajtott prioritása, melyet egészségügyi és történelmi pillanatképekkel indokol. A háborúban sok honfitárs halálát az embertan, a biológia, az anatómia helytelen ismerete, műveltségbeli hiánya okozta, valamint a babonák, gyógyító hiedelmek egészségre ártalmas gyakorlata, melyet csak az oktatással lehet ellensúlyozni. Az egészségtan oktatásának intenzívvé tétele melletti érvelése – Geőcze Saroltához hasonlóan – közgazdasági megközelítést

is tartalmaz: „Az államnak sokkal több kiadást okoznak gyenge népegészségügyi szervei és intézményei, mint e tárgynak a népiskolában való rendszeres tanítása. Az egészségtan rendszeres tanítása valósággal a népegészségügy preventív intézkedésének számítható.” (Tóth, 1923, 21–22. 5.o.) Az egészség, a higiénia oktatásának módszertanában megjelent a legújabb oktatástechnológia eszköze, a mozgókép is, melynek alkalmazásában kitüntetett szerephez jutnak a tanítók.

Az egészség fogalmának egy holisztikusabb fel fogása detektálható azon álláspontonál, ahol a tanító lelki, mentális egészségét is fontos szakmai tényezőnek tartják, hiszen viselkedésével egyrészt normaképző, másrészt „fegyelmezettségénél fogva nemcsak a saját egészségét óvja következetesen, de figyelmét a gyermeki egészség káros tényezőinek szembe tudja szegezni” (NL, 1923. 34–35. 3.o.)

A szakmai orgánum rendszeresen publikált óravázlatokat, melyek egy részében a tisztaság iránti elvárás közérdekként jelenik meg, mely szorosan kapcsolódik a nemzetnevelés eszméjéhez, hiszen a nemzeti öntudat erősítése, a kultúrfölény eszméjének érvényesülése elképzelhetetlen a test és a lélek tisztasága, fejlesztése nélkül. Az óravázlatok egyértelműen megfogalmazzák a tanítók számára követendő tisztaságethoszt: a gyerekek reggeli tanóra előtti ellenőrzése, a kezek, körmök, alkarok, nyak tisztasága elsőrendű szempont. „Csak a tisztán megmosdott gyermekhez van egy-két elismerő szavam.” (NL, 1922, 18–20, 34. o.) A test illeten való kontrollja – a normakövető gyermek elismerése, a normaszegő negligálása – hasonló a Foucault által is vizsgált intézményi diskurzussal, melynek során kijelölik a tiszta és piszkos test és tulajdonosa mozgásterét (Lafferton, 1997). A már korábban említett nemzetgyűlési felszólásában Bodó kitér arra is, hogy a közegészségtan oktatása már az első elemtől kezdve szükséges, és ehhez elvárható lenne, hogy a „tanítók és a tanárok az egészségügyi ismeretekben megfelelően kiképeztenének” (NL, 1923. 1. 8. o.). Bodó komplexen közelített a témához,

mivel az iskolaorvosi rendszer újragondolását is szükségesnek tartaná. Egyébként a képviselő javaslataira – mely jelzi a téma fontosságát – Klebelsberg reagált a nemzetgyűlésben, ahol elismerte az iskolai orvosegészségügy fejlesztésének fontosságát, és időt kért a megvalósítására, mely komoly állami forrásbővítést igényel (Klebelsberg, 1924). Az egészségügyi ismeretek átadásának átfogó átadását teszi lehetővé Drozdy Gyula könyvajánlása, melynek szerzői Quint József és Jaloveczky Péter. A feladatgyűjtemény a népiskola elejétől az ismétlődőknél át az ifjúsági egyesületekben tartandó előadások megvalósításához is segítséget ad (Drozdy, 1924). A *Néptanítók Lapja* 1923-ban a készülő új tantervhez kapcsolódóan pályázatot hirdetett a tanítók számára. A díjnyertes pályaművekben erőteljesen megjelenik az egészségtan tanításának fontossága, akár önálló tantárggyá alakításának óhaja is, melyet a bírálóbizottság is akceptált (sine nomine, 1924).

A pedagógiai lap nagy hangsúlyt fektetett a külföldi példák bemutatására, mintegy mutatva az óhajtott szakmai irányt. A svédországi oktatási rendszer igen alapos bemutatását vállalja Gerely Jolán, aki már a tanulmánya felvezetésében jelzi, hogy a svéd iskolák állami-egyházi felügyelete főleg „(...) az iskola berendezésére, az egészségügyi szabályok betartására, az orvosi felügyeletre” vonatkozik. A svéd népiskola 1. évfolyamán az iskolaorvos és a tanító szoros együttműködése látható, továbbá évenként az iskolaorvos kompetenciájába tartozik az iskolaépületek egészségügyi szempontú ellenőrzése. A tanítók egészség-educációjának jegyében az iskolaorvos hetente egy órát köteles az iskolában tartózkodni és szükséges tanácskoznia a tanítókkal. (Gerely, 1922, 7–23. o.) Az együttműködés – természetesen nem eltekintve a hagyományos egészségügyi ellátórendszer fejlettségétől – az eredményeken is jól látszik: Svédországban az influenza mortalitása 1923–1926 között nulla volt (Szél, 1929). Nemcsak Svédország eredményei kecsegtetők: Angliában a gyermekhalandóság terén elért

eredmények egyértelműen a népoktatás hatékonyságának köszönhető (s.n., 1923), melyet a számadatok alátámasztanak: mind a csecsemő- és gyermekhalandóság, mind például a tüdőgümőkór mortalitási adatai progresszív eredményt mutatnak hazánkkal összehasonlítva (Schneller, 1929.)

A francia és a finn iskolák bemutatásánál is megjelenik a pedantéria, a tiszta tanterem ideája, illetve fontossága. Többször olvasható a lap oldalain a francia egészségügyi folyamatok, melynek módszertana is egyértelmű: az egészségtant „inkább gyakorolni, mint tanulmányozni kell. A tisztaság, testápolás, testgyakorlás hadd váljék előbb a gyermek természetes szokásává, ezután következik csak rövid, kivonatos ismertetése annak, hogy minő tudományos igazságokon épülnek azok.” (NL, 1923, 34–35. 15. o.) A francia iskolai higiénia erőteljessége abban is tetten érhető, hogy a tanítóság számára megfogalmazott „tízparancsolat” kiemelt figyelmet szentelt a területnek: „Örködjél a gyermek egészsége fölött, vizsgáld meg s oktasd ki naponta a tisztaság szempontjából!” (NL, 1923, 42–43. 14. o.) A családi életre nevelés, a kisgyermekápolás, azon belül a lányok anyaságra történő felkészítése – nemzeti érdek alapján – az angol higiéniai diskurzusba is beépült. A téma szenzitív voltából fakadóan, a szakmai berkekben az is felmerült, hogy a hatékonyabb oktatás érdekében a lánytanulókat női tanítók és női tanárok edukálják. Vitán felül áll, hogy a tanítók állandó veszélyben vannak a gyermekek között cirkuláló gyermekbetegségek miatt, melyről egy angol iskolaigazgató nyilatkozott: „bizony gyakran átterjedhet ily betegség a gyermekekről; sohasem vagyunk biztonságban” (NL, 1924. 9–10. 7. o.)

Konklúziók

A vizsgált időszakban megjelenő tartalmak témái jól körülírható jellemzőkkel rendelkeznek. A tanítók személyisége, hitelessége, szaktudása, mely hármassal szinte evidenciaként fogalmazódik meg a

publikációkban, elengedhetetlen feltétele az egészségnevelésnek, a higiéniai szemlélet fejlesztésének. Szintén explicit tartalom az iskolán kívüli edukáció fontossága a korszakban aktívan élő kurzusok, babonákra alapozott „gyógykezelés” elleni küzdelem érdekében. Iteratív tartalom – az orgánum jellegéből fakadóan – az óravázlatok, óratervek kapcsolata a higiéniai szemlélettel, az egészségmegőrzéssel. Jellemzően a frontálisan irányított beszélgetés módszerének dominanciája figyelhető meg a curriculumokban. A higiéniai szemlélet diskurzus detektálható a külföldi pedagógiai példák bemutatásakor – különösen hangsúlyosan jelenik meg a francia oktatásban –, mely mind a tanítók, mind az iskolai körülményekre érvényes.

A kutatási kérdések tekintetében a tanítószervezetek álláspontja a vizsgált időszakban nem reprezentálódott. Ennek többek között magyarázata lehet, hogy a tanítóságtól elvárt nemzetnevelő, kultúrmissziós szerepben még nem artikulálódott olyan mértékben a szakterület, vagy olyan elvárásokkal a feladatkör, amely a szervezetek állásfoglalását igényelte volna.

Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy a Néptanítók Lapja vezércikkeiben kevésbé köszön vissza a pedagógiai vonatkozású higiénia témája, így megállapítható – bár elismerten fontos mezője lenne a népnevelésnek –, hogy normatív hatása kérdéses.

Irodalom

- Ablonczy, B. (2023). Vix-jegyzékek. In Ablonczy. (Ed.), *Trianon enciklopédia*. (pp. 309–312) Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, Habsburg Ottó Alapítvány.
- Asztalos, J. (1928). Elemi népoktatásunk újabb fejlődése. *Statistikai Szemle*, 12, 1269–1308. Letöltés ideje: 2024. 04. 29., https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1928/1928_12/1928_12_1269_1308.pdf
- Barcsai, K. (1923). A magyar falusi nép családi neveléséről. *Néptanítók Lapja*, 34–35, 4–8.

- Bódy, Zs. (2015). Népesedés, életmód és a nők helyzetének változásai Magyarországon az I. világháború után. In Tomka, B., *Az első világháború következményei Magyarországon* (pp. 227–255) Budapest: Országház Könyvkiadó.
- Drozdy, Gy. (1924). Irodalom. *Néptanítók Lapja*, 25–26, 21–22.
- Frank, T. (2022). Néptanítók sajtórepresentációja a Horthy-korszakban (1921–1938). Disszertáció. DOI [10.15476/ELTE.2022.099](https://doi.org/10.15476/ELTE.2022.099)
- Gerely, J. (1922). A svéd iskolák. *Néptanítók Lapja*, 1–3, 7–21.
- Geőcze, S. (1924). A közgazdaságtan és a társadalomtan módszere. *Néptanítók Lapja*, 37–38, 7–9.
- Gerlóczy, Zs. (1923). A szülők hibái a testi nevelésben. *Néptanítók Lapja*, 2–3, 8–11.
- Hübner, J. (1924). A magyar tanító. *Néptanítók Lapja*, 27–28, 11–15.
- Hübner, J. (1924). A tanya kultúrájáért. *Néptanítók Lapja*, 29–30, 6–8.
- Kenyeres, E. (1922). A kisednevelés elméletének fejlődése. *Néptanítók Lapja*, 28–29, 8–11.
- Klestenitz, T. (2020). *Fejezetek az egyházi sajtó történetéből*. Budapest: Médiatudományi Intézet. Letöltés ideje: 2024. 02. 21. <https://mek.oszk.hu/21700/21777/21777.pdf>.
- Körmöczy, E. (1922). Miképp nyújtunk első segítséget sérüléseknél és hirtelen támadt rosszulleteknél? *Néptanítók Lapja*, 28–29, 26–27.
- Kovács, A. (1924). A háború hatása népesedési és közegészségügyi viszonyainkra. *Statisztikai Szemle*, 11–12, 454–461. Letöltés ideje: 2024. 04. 22. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1924/1924_11-12/1924_1112_0454_0461.pdf
- Lafferton, E. (1997). Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében. *Replika*, 28, 39–57. https://www.replika.hu/system/files/archivum/replika_28_05_lafferton.pdf
- Lukács, Gy. (1924a.) Népegészségügy Magyarországon. *Néptanítók Lapja*, 13–14, 1–4.
- Lukács, Gy. (1924b). Népegészségügy Magyarországon. *Néptanítók Lapja*, 15–16, 4–6.
- Pelesz, N. & Bóvik, A. (2021). Szakmások diák-szemmel. Professionalizmus és pályaszocializáció a Magyar Tanítójelöltek Lapjában (1926–1938). In Molnár (Ed.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2021: A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira*. (pp.133–147) Szeged: SZTE Neveléstudományi Intézet, MTA PTB.
- Pogány, Á. (2023). Magyarország első világháborús jóvátételi kötelezettségei. In Ablonczy B.(Ed.), *Trianon enciklopédia*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, Habsburg Ottó Alapítvány.
- Pornó, I. (2024). A nehezen nevelhető gyermek problémájának elméleti és gyakorlati vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. Mező, K. & Mező, F. (Ed.). *IX. Különleges Bánásmód Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia. Absztraktkötet*. (pp. 144–146). Letöltés ideje: 2024. 04. 21. https://gygyk.unideb.hu/sites/default/files/inline/files/KB_Conf_2024_Abstracts.pdf
- Püski, L. (2017). Politikus háttérben – gróf Károlyi Gyula. In Vonyó, J. (Ed.) *Személyiség és történelem: a történelmi személyiség: a történelmi életrajz módszertani kérdései*. (pp. 422–441) Budapest, Kronosz Kiadó.
- Rémán, J. (1922). A keresztény Magyarország megerősítése. *Néptanítók Lapja*, 49–52, 13–14.
- Romsics, I. (2010). *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Romsics, I. (2017). *A Horthy-korszak*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Schneller, K. (1929). Halandóságunk nemzetközi viszonylatban. *Statisztikai Szemle*, 8, 841–880, https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1929/1929_08/1929_08_0841_0880.pdf
- Sine nomine (1922). Tanítási vázlatok. *Néptanítók Lapja*, 18–20, 33–39.
- Sine nomine (1923). A külföldi tanügyi lapokból. A tanítás tízparancsolata. *Néptanítók Lapja*, 42–43, 14.
- Sine nomine (1924a). A külföldi tanügyi lapokból. Egy igazgató naplójából. *Néptanítók Lapja*, 9–10, 7.

- Sine nomine (1924b). Hírek. Pályázatunk eredménye. *Néptanítók Lapja*, 18–20, 10–12.
- Sine nomine (1924). Hírek. Gróf Klebelsberg Kuno, vallás- és közokt. miniszter – Bodó János nemzetgyűlési képviselő határozati javaslatairól. *Néptanítók Lapja*, 4–5, 14–15.
- Szabó, K. (2020). A magyar egészségügyi ellátórendszer a két világháború között. In *Hálózatok a tudományok, a technika és az orvoslás körében*. (pp. 39–49) Budapest: Magyar Természettudományi Társulat. DOI [10.23716/TTO.24.2020.05](https://doi.org/10.23716/TTO.24.2020.05)
- Szél, T. (1926). A csecsemőkori halálokok statisztikája. 1919–1927. *Statisztikai Szemle*, 1, 1–11. Letöltés ideje: 2024. 04. 22. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1929/1929_01/1929_01_0001_0011.pdf
- Szél, T. (1929). Az influenzajárványok statisztikája. *Statisztikai Szemle*, 3, 246–258. Letöltés ideje: 2024. 04. 22., https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1929/1929_03/1929_03_0246_0258.pdf
- Szilágyi, Zs. (2020). Alternatív Trianon, digitális forradalom. In Tomka, B. (Ed.) *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Tamás, Á. (2018). Hisztiző kisgyerekek és egy „lovagias nemzet” a politikai porondon. *Bácsországi – Vajdasági Honismereti Szemle*, 1, 45–52.
- Thirring, L. (1926a). Nagyobb városok gümőkór-halálozása. *Statisztikai Szemle*, 9, 550–552. Letöltés ideje: 2024. 04. 22. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1926/1926_09/1926_09_0550_0552.pdf
- Thirring, L. (1926b). Csecsemőhalandóság alakulása a nagyvárokból. *Statisztikai Szemle*, 9, 547–549. Letöltés ideje: 2024. 01.22. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1926/1926_09/1926_09_0547_0549.pdf
- Tóth, I., & Rémán, J. (1923). A népiskola tantervének reformja. *Néptanítók Lapja*, 21–22, 1–7.
- Tomka, B. (2018). Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon. In Bódy, Zs., *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kibívások, változások a háború és az összeomlás nyomán* (pp. 47–80). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Tomka, B. (Ed.) (2020). *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Turbucz, D. (2016). *A Horthy-kultusz. 1919 – 1844. Második, javított kiadás*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Ungváry, K. (2014). A Horthy-rendszer mérlege. diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944. Budapest: Jelenkor Kiadó.
- Vargáné Nagy, A. (2010). A két világháború közti szaksajtó írásaiban megjelenő pedagóguskép bemutatása. In Soós, Zs. (Ed.) *Társadalomtudományi tanulmányok a pedagógia és a történelemtudomány témaköréből*. Debrecen: Galenos Alapítvány.